

Investigating the Significance of the Relationship between Sense of Justice in Citizens and their Presence in Urban Public Spaces Case Study: Shiraz City

Ali Reza Sadeghi

*Assistant Professor, Department of Urban Planning & Design, Faculty of Art and Architecture, Shiraz University, Iran
arsadeghi@shirazu.ac.ir*

Parisa Zare

*MA. of Urban Planning and Design, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Iran
parisa.zare.16@gmail.com*

Ali Reza Ravaee

*MA. Student of Urban Design, Faculty of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran
mr.ravaee1975@gmail.com*

Introduction

With the development of social and economic injustice in the cities, further attention has been paid to the subject of the spatial justice to create the social equities among various groups of people and this subject has been changed to a comprehensive and expanding phenomenon in today's cities. In the cities, the urban space is the result of interaction between the space and community and is the place for flourishing the social life. So, it is a structure appropriate for understanding social injustices and evaluating the amount of the citizens' feeling of justice. The urban public spaces are multi-purpose spaces accessible to the public that are distinguishable from the circumscribed and specific domains of the families and individuals and also are regarded as their mediators. In fact, the public space is an essential and fundamental dimension of human community and the social justice is introduced as one of the primary principles of every community in the public space and both justice and injustice are manifested in the space, because justice depends on the time and place and the kind of relationship between the system and social structures. Therefore, there is an ambiguous relationship between the quality of individuals' lives and the access to services; in such a way that the social injustice itself reflects the access of different individuals to various services in any community. Regarding what was said, the present research aims to study the significance of the relationship between the citizens' feeling of justice in Shiraz city and the quality and manner of their attendance in the urban spaces. Accordingly, the main question of the research is: is there any meaningful relationship between the citizens' feeling of justice in Shiraz city and the number and duration of their attendance in the urban spaces? Furthermore, the hypothesis of the present study is expressed as: there is a meaningful relationship between the feeling of justice of citizens in Shiraz city and the number and duration of their attendance in urban public spaces. It is worth mentioning that despite the existence of different studies regarding social justice and urban development and the emphasis on the distributive characteristics of the justice and manner of individuals' access to the civil services, few investigations have been done on the significance of the relationship between the quality of citizens' attendance in urban space (duration and number of citizens' attendance in urban spaces for the purpose of doing the selective and social activities) and the amount of feeling of social justice (the matter which emphasizes the innovation and newness of this research).

Material & Methods

The present study is a survey research and Rasinsky and Feldman's social justice questionnaire has been used as the tool for collecting data. The statistical population was all the citizens of Shiraz city presented in urban public spaces and somehow used the urban spaces. With regard to the uncertainty of the number of statistical population and based on Cochran's formula, 170 members of the population were selected as the sample group. Random sampling was applied for

collecting the data of the present research. For this purpose, in the selected public spaces of Shiraz (Gaz Square, Daneshjou Square, Enghelab Street and Eram Street) and in specific intervals of different days of the week, all the individuals aged above 15 years were asked to participate voluntarily in this study. The selected urban public spaces have been placed in the central area and middle texture of Shiraz city near to different urban facilities and services and the attendance of different social groups and age groups

* Corresponding author: +989173146514

Copyright©2020, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

have been the main reasons of the selection of these urban public spaces. In fact, the selected urban public spaces have qualities that are directly related to the subject of distributive justice and spatial justice. The validity and reliability of the questionnaire of the present research have been confirmed by the use of content validity and Cronbach's Alpha (0.73). With regard to the non-normal distribution of the data, the non-parametric tests of Mann Whitney and Kruskal Wallis and the correlation coefficient of Kramer have been used for data analysis and expressing the amount of correlation of variables, respectively.

Discussion of Results & Conclusions

The research results reveal that the feeling of social justice has no relationship with the variable 'duration of attendance in the urban space'. However, the feeling of social justice has a direct relationship with the number of attendance of citizens in the urban spaces (with an intensity of 0.407). Furthermore, the number of attendance of citizens in the urban spaces has a meaningful relationship with their preferences in regard to competency and the manner of obtaining the facilities (with an intensity of 0.223) and the kind of attitude toward the feeling of compassion and sympathy as the most important human values (with an intensity of 0.181). Also, the citizens' preferences in terms of poverty of individuals for the reason of not having a motivation and goal in life has a relationship with the duration of citizens' attendance in urban spaces (with an intensity of 0.168). In this case, it seems that the situation for the development of feeling of social justice among the citizens can be provided by taking measures necessary to improve the condition and manner of the citizens' attendance in the urban spaces. In this regard, some of the most important effective strategies are:

Need: designing collective spaces for social interactions and collective conversation among citizens; designing appropriate urban furniture in collective spaces for the improvement of social interactions; designing space by regarding all the public facilities necessary for them such as drinking fountain, public lavatory and so on.

Equity: considering 24 hours' land uses for perpetuating citizen's attendance and further monetizing of businesses; paying attention to human scale in the design of urban spaces; establishment of gratuitous entertainments for the purpose of attendance of individuals with little financial affordance and use of them.

Equality: designing urban spaces in crowded paths and places with heavy traffic; designing appropriate urban furniture usable for all the individuals; creating versatile uses in the space for the purpose of improvement of variety and diversity.

Economic individualism: designing spaces for social interactions and an opportunity for revealing the individual capacities and inherent talents of citizens, increasing supervisors for better improvement of individuals' safety and security for further attendance of citizens; holding the meetings in the space.

Keywords: Social Justice; Urban Public Space; Quality of Presence in Urban Space; Shiraz City.

References

- Ahadnejad Reveshty, M. Mousavi, M.N. Mohammadi Hamidi, S. & Waysian, M. (2016) "Investigating and Analyzing Social Justice in terms of Accessibility to Municipal Services (Case Study: Accessibility to Junior High School Educational Services in Miandoab". *Journal of Geography and Urban Space Development*, 3 (1):33- 51. (In Persian)
- Bashirieh, H. (1990) "Conference of Equity and Inequity". *Culture Letter*, (3): 4- 30. (In Persian)
- Bromberg, A. Morrow, G.D. Pfeiffer, D. (2007) "Editorial Note: Why Spacial Justice?", *Critical Planning*, 14, 1-4.
- Dadashpoor, H. & Alvandipour, N. (2016) "Spatial Justice in Urban Scale in Iran; Meta- Study of Selected Articles' Theoretical Framework". *Honar - ha - ye - ziba Memari - va - shahrsazi*, 21 (6): 67- 80. (In Persian)
- Dadashpoor, H. Alizadeh, B. & Rostami, F. (2015) *Conference of Spatial Justice in City*. Tehran: Azarakhsh Pubs. (In Persian).
- Donyavi Rad, M. & Khajavi, M. (2014) "Evaluation of Factors Effective on Attendance of Women in Urban Space of Resalat Park of Mashhad". 6th National Conference of Urban Planning and Management with Emphasize on Elements of Islamic City. Mashhad: Islamic Council of Mashhad. (In Persian).
- Dufaux, F. Gervais-Lambony, P. Lehman-Frisch, S. & Moreau, S. (2009) "Birth Announcement". *justice spatiale/spatial justice*, 1. Available at: <http://www.jssj.org/issue/septembre-2009-edito/>
- Fainstein, S. (2014) "The Just City". *International Journal of Urban Sciences*, 18 (1): 1-18.
- Farajian, S. & Roohi Isaloo, M. (2016) "Study of Role of Social Justice in Prevention of Administrative Corruption in Melli Bank Branches of Ardebil City". 2nd International Conference of Accounting and Management in third millennium. Rasht Municipality. (In Persian).
- Garcia-Ramon, D. Ortiz, A. & Parts, M. (2004) "Urban Planning, Gender and the Use of Public Space in a Peripheral Neighbourhood of Barcelona". *Cities*, 21 (3): 215-223.
- Golparvar, M. & Oraizi, H. (2004) "The Relationship between Attitudes Toward Private Schools and

- Social Justice Approaches". *Social Welfare Quarterly*, (15): 293- 318. (In Persian)
- Habibi, K. Alizadeh, H. Moradi Masihi, V. Valadbeigi, S. & Vafaei, S. (2011) "Analyzing the Social Justice in Spatial Structure of Sanandaj City". *Armanshahr*, (7): 103- 112. (In Persian)
- Harvey, D. (2000) *Social Justice and City*. Translated by: Haeri, M.R., et al, 2nd Publication. Tehran: Publications of Firm of Urban Planning and Processing. (In Persian).
- Hatami, H. & Rasti, E. (2006) "Social Justice and Spatial Justice, Study and Comparison of John Roller and David Harvey's Viewpoints". *Sarzamin Pub*, 3 (1): 38- 50. (In Persian)
- Hataminejad, H. Farhodi, R. & Mohammadpour Jaberi, M. (1999) "Analysis of Social Inequality in Prosperity of Civil Services Land Uses Case study: Esfarayen". *Tehran: Human Geography Research Quarterly*. (In Persian)
- Kamran, H. Parizadi, T. & Hosseini Amiri, H. (2010) "Ranking of Civil Services in Metropolitan Areas of Tehran". *Urban Autecological Researches Quarterly*, 1 (1): 147- 164. (In Persian)
- Khastoo, M. & Saeedi Rezvani, N. (2010) "The Effective Factors on Urban Spaces Vitality". *Hoviate Shahr Quarterly*, 4 (6): 63- 74. (In Persian)
- Laurent, E. (2011) "Issues in environmental justice within the European Union". *Ecological Economics*, 70 (11), 1846-1853.
- Lees, N. (2010) "Inequality as an Obstacle to World Political Community and Global Social Justice". SGIR, 7th Annual Conference on International Relations. Sweden, September 9-11th 2010
- Lotfi, S. Mnochehri Meyandoab, A. & Aahar, H. (2013) "City and Social Justice: An Analysis of Neighborhood Injustices; Case study: Neighborhoods of Maraghe". *Geographical Researches Quarterly*, 26 (109): 69- 92. (In Persian).
- Lynch, K. (2008) *Image of City*. Translated by Mozayani, M. 8th Publication. Tehran: Publications of Tehran University. (In Persian).
- Madanipour, A. (2005) "Design of Urban Space: An Attitude toward Social and Spatial Processes". Translated by Mortazayi, F. Tehran: Publications of Firm of Urban Planning and Processing. (In Persian)
- Marsoosi, N. (2004) "Social Development and Justice of Tehran City". *Economic Researches Quarterly*, 4 (14): 19- 31. (In Persian).
- Nazmfar, H. Eghgh Chaharborj, A. & Ghasemi, M. (2014) "Analysis of Social Justice Status in Urban Spatial Structure; Case study: Maraghe City". *Geography and Environmental Studies Quarterly*, (11): 91- 112. (In Persian).
- Neutens, T. Schwanen, T. Witlox, F. & De Maeyer, P. (2010) "Equity of Urban Service Delivery: A Comparison of Different Accessibility Measures". *Environment and Planning*, 42 (7): 1613-1635.
- Nikpoor, A. Malekshahi, G.R. & Rezghi, F. (2015) "Spatial Study and Analysis of Social Injustices in Urban areas with Approach of Cumulative City; Case study: Babel City". *Urban Studies Quarterly*, (16): 27- 38. (In Persian).
- Oraizi, H. & Golparvar, M. (2005) "Relationship between Approaches of Social Justice and Elements of Politic Equity". *Social Welfare Quarterly*, 4 (16), 155- 183. (In Persian).
- Rafieian, M. & Seyfaei, M. (2005) "Urban Public Spaces; Review and Qualitative Evaluation". *Honar - ha - ye - ziba Memari - va - shahrsazi*, (23): 35- 42. (In Persian).
- Rasinsky, K. (1987) "What's Fair is Fair-or Is It? Value Differences Underlying Public Views about Social Justice". *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (1): 201-211.
- Sadeghi, A. & Ravayi, A. (2016) "Recognition of Role of Social Justice in Access to Purposes of Design of a Sustainable City". 1st International Conference of New Ideas in Urban Planning Architecture of Geography and Sustainable Environment. Mashhad. Environment Research Building of Tarbiat Modares University. (In Persian).
- Setavand, M.H. Hajizadeh, F. & Yaghfour, H. (2019) "Spatial Analysis of Shiraz Urban Areas in Terms of Social Justice with an Emphasis on Public Services". *Scientific Journals Management System*, (52): 171- 192. (In Persian).
- Soja, E. (2009) "The City and Spatial Justice". *Justice Spatial/Spatial Justice*, 1. Available at: <http://www.jssj.org/article/la-ville-et-la-justice-spatiale/>
- Talen, E. & Anselin, L. (1998) "Assessing Spatial Equity: An Evaluation of Measures of Accessibility to Public Playgrounds". *Environment and Planning*, 30 (4), 595-613.
- Tsou, K. Hung, Y. & Chang, Y. (2005) "An Accessibility-Based Integrated Measure of Relative Spatial Equity in Urban Public Facilities". *Cities*, 22 (6): 424-435.
- Wolch, J. Wilson, J. & Fehrenbach, J. (2013) "Parks and Park Funding in Los Angeles: an Equity-Mapping Analysis". *Urban Geography*, 26 (1): 4-35.
- Zare Shahabadi, A. Eskandarifard, A.M. & Nikahd, M. (2014) "Sociological Analysis of Relationship between Social Justice and Social Trust; Case

study: Citizens of Shiraz City". *Journal of Studies of Social Development of Iran*, (3), 71-86. (In Persian).

Zahedi Mazandarani, M. (2003) *Development and Inequity*. Tehran: Maziyar Pubs. (In Persian)

بررسی معناداری رابطه احساس عدالت شهروندان با چگونگی حضور در فضاهای

عمومی شهری، نمونه موردی: شهر شیراز

علی‌رضا صادقی، استادیار بخش شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، ایران *

arsadeghi@shirazu.ac.ir

پریسا زارع، کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، ایران

parisa.zare.16@gmail.com

علی‌رضا روایی، دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز،

ایران

mr.ravaee1975@gmail.com

چکیده

فضای شهری، نتیجه برهم‌کنش فضا و اجتماع و محل تبلور زندگی اجتماعی است؛ از این رو، ساختاری مناسب برای فهم بی‌عدالتی‌های اجتماعی و سنجش میزان احساس عدالت شهروندان محسوب می‌شود. در این پژوهش با روش پیمایشی، معناداری رابطه میزان احساس عدالت شهروندان با چگونگی حضور آنها در فضاهای شهری بررسی شده است. از پرسش‌نامه عدالت اجتماعی راسینسکی و فلدمن (1987) به‌منزله ابزار جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه آماری همه شهروندان شهر شیراز است که در فضاهای عمومی شهری حضور داشتند و به‌نوعی از فضاهای شهری استفاده می‌کردند. با توجه به نامشخص بودن تعداد جامعه آماری و براساس فرمول کوکران، تعداد ۱۷۰ نفر از جامعه آماری برای نمونه انتخاب شدند. روایی و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از روش‌های اعتبار محتوا و آلفای کرونباخ (۰/۷۳) تأیید شده است. با توجه به توزیع‌نشده طبیعی داده‌ها، از آزمون‌های ناپارامتریک مان ویتنی و کروسکال وایس برای تحلیل داده‌ها و از ضریب همبستگی کرامر برای بیان میزان همبستگی متغیرها استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهند احساس عدالت اجتماعی با متغیر مدت زمان حضور در فضای شهری ارتباط ندارد؛ با این حال میزان احساس عدالت اجتماعی با تعداد دفعات حضور شهروندان در فضاهای شهری ارتباط مستقیم دارد (با شدت ۰/۴۰۷). همچنین تعداد دفعات حضور شهروندان در فضاهای شهری با ترجیحات آنها در زمینه لیاقت و چگونگی به دست آوردن امکانات (با شدت ۰/۲۲۳) و نوع نگرش به احساس همدردی و دلسوزی به‌منزله مهم‌ترین ارزش انسانی (با شدت ۰/۱۸۱) ارتباط معناداری دارد. ترجیحات شهروندان در زمینه فقیر بودن افراد به‌دلیل نداشتن انگیزه و هدف در زندگی نیز با مدت زمان حضور شهروندان در فضاهای شهری (با شدت ۰/۱۶۸) ارتباط دارد.

واژه‌های کلیدی: عدالت اجتماعی، فضای عمومی شهری، کیفیت حضور در فضای شهری، شهر شیراز

مقدمه

با گسترش بی‌عدالتی اجتماعی و اقتصادی در شهرها، لزوم توجه بیشتر به موضوع عدالت فضایی برای ایجاد برابری‌های اجتماعی بین اقشار مختلف و در مکان‌های جغرافیایی مختلف مطرح شده است. در شهرهای امروزی این موضوع پدیده‌ای فراگیر و در حال گسترش است (Lees, 2010) که از اوایل دهه ۱۸۲۱ میلادی به آن توجه شده است (Laurent, 2011). از زمان شکل‌گیری تمدن، شهرها چالش‌های فراوانی داشته‌اند که از مهم‌ترین آنها واقعیتهای مانند نابرابری اجتماعی قطبی‌شدن، فقر و نمود کالبدی این معضلات مانند دسترسی نابرابر به سرمایه‌های شهری است (داداش‌پور و الوندی‌پور، ۱۳۹۵). از مهم‌ترین پیامدهای رشد شتابان شهرنشینی و توسعه کالبدی شهرهای کشور در دهه‌های اخیر، از هم‌پاشیدن نظام توزیع مراکز خدماتی شهر است که زمینه‌ساز نابرابری اجتماعی شهروندان در برخورداری از این خدمات شده است (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۷۸). مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری مانند تراکم، آلودگی زیست‌محیطی، جابه‌جایی جمعیت و ... سبب شده‌اند توزیع خدمات شهری، از مهم‌ترین مسائل پیش روی بیشتر کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه باشد (کامران و همکاران، ۱۳۸۹). در تقابل با این معضلات و چالش‌ها، بحث عدالت در برنامه‌ریزی شهری مطرح و جستجو برای عدالت با تلاش برای مبارزه با بی‌عدالتی به یکی از اصلی‌ترین اهداف برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است (Fainstein, 2014). با توجه به اینکه فضای شهری - از عناصر اصلی شهر - تأثیر مهمی بر این موضوع دارد، تجزیه و تحلیل برهم‌کنش بین فضا و اجتماع در فهم بی‌عدالتی‌های اجتماعی و چگونگی تنظیم سیاست‌های برنامه‌ریزی برای کاهش یا حل آنها ضروری است (Dufaux et al., 2009: 1-2). این ضرورت زمانی آشکارتر می‌شود که اهمیت دآوری‌ها درباره عدالت در محیط‌ها و زمینه‌های وسیعی چون محیط‌های کاری، محیط‌های تعلیم و تربیت و محیط‌های سیاسی بررسی شود (گل‌پرور و عریضی، ۱۳۸۳)؛ اما به این موضوع در محیط‌ها و

فضاهای شهری کمتر توجه شده است.

درواقع، فضاهای شهری بخشی از فضاهای باز عمومی شهرها و به‌نوعی تبلور ماهیت زندگی جمعیتی است. فضای عمومی شهری (مکان‌هایی چون میدان‌ها، خیابان‌ها، بازارها و...) صحنه‌ای است که داستان زندگی جمعیتی در آن اتفاق می‌افتد و شهروندان بدون محدودیت در آن حضور دارند (لینچ، ۱۳۸۷). فضاهای عمومی شهری، فضاهایی چندمنظوره و در دسترس عموم‌اند که هم از قلمروهای اختصاصی و مرزبندی‌شده خانواده‌ها و افراد متمایزند و هم میانجی آنها محسوب می‌شوند. این فضاها در صورتی عمومی تلقی می‌شوند که تأمین و مدیریت آنها بر عهده مسئولان دولتی باشد، مردم آزادانه و به راحتی به آنها دسترسی داشته باشند و یکایک اعضای جامعه بتوانند از آنها بهره ببرند یا به صورت مشترک از آنها استفاده کنند (مدنی‌پور، ۱۳۸۴). چگونگی استفاده از فضاهای عمومی، مسئله‌ای اساسی است که باید در مطالعات زندگی روزانه افراد ساکن در شهرها بررسی شود. کیفیت حضور شهروندان در فضاهای شهری با متغیرهایی مانند تعداد دفعات و مدت زمان حضور آنها در اینگونه فضاها برای انجام دادن فعالیت‌های انتخابی و جمعی سنجیده می‌شود و چگونگی استفاده آنها از فضاهای عمومی، تجربه‌ای است که برای همه افراد یکسان نیست؛ زیرا متغیرهایی همچون سن، جنس، گروه‌های اجتماعی و اقلیت‌های قومی و نژادی بر چگونگی درک زندگی شهری و در نتیجه آن، کیفیت حضور در فضاهای شهری اثرگذارند (رفیعیان و سیفایی، ۱۳۸۴). فضای شهری کارآمد، فضایی است که افراد با ویژگی‌های مختلف سنی و جنسی، با حضور در آن خواسته‌های خود را محقق کنند و این فضا آرامش و آسایش را برای استفاده‌کنندگان خود به وجود آورد (دنیوی‌راد و خواجوی، ۱۳۹۳)؛ از این‌رو، فضای شهری سرزنده، فضایی است که در آن حضور تعداد جالب توجهی از افراد متنوع (به‌لحاظ سن و جنس) در گستره زمانی وسیعی از روز مشاهده می‌شود و فعالیت‌های آنها به‌طور عمده به شکل انتخابی یا اجتماعی بروز می‌یابد (خستو

می‌رسد چگونگی ادراک عدالت توزیعی و رویه‌ای، تعیین‌کننده رضایت از بسترهای اجتماعی - سیاسی چون فضاهای عمومی شهری است. در چارچوب این دو نوع عدالت و به‌ویژه در حوزه عدالت توزیعی، ملاک‌هایی برای سنجش عدالت اجتماعی به کار گرفته شده‌اند؛ ملاک‌هایی مانند ۱- عدالت اجتماعی به‌منزله رعایت تناسب (قرارگرفتن در جایگاه خاص خود)؛ ۲- عدالت اجتماعی به‌منزله برخورداری براساس شایستگی و لیاقت (توزیع امکانات و مناصب براساس شایستگی و لیاقت)؛ ۳- عدالت اجتماعی به‌منزله رعایت تناسب، استحقاق‌ها و شایستگی‌ها (ترکیب دو برداشت قبل)؛ ۴- عدالت اجتماعی به‌منزله مساوات و برابری (افراد به‌لحاظ اقتصادی در شرایط برابری زندگی کنند)؛ ۵- عدالت اجتماعی به‌منزله انصاف، بی‌طرفی و برابری فرصت‌ها (برابری فرصت‌ها و شرایط و بی‌طرفی و پذیرفتنی بودن نابرابری‌هایی که به سود همگان باشد) (صادقی و روایی، ۱۳۹۵)؛ اما مهم‌ترین وجه عدالت اجتماعی به چگونگی توزیع عادلانه منابع کمیاب جامعه اختصاص دارد (بشیریه، ۱۳۷۱) و از منظر برنامه‌ریزی شهری نیز عدالت دربرگیرنده مفاهیمی چون توزیع متناسب عملکردها و خدمات، دسترسی مناسب به مراکز خدمات‌دهی و فعالیتی بدون تبعیض و تفاوت بین ساکنان یک شهر یا منطقه شهری است (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۰). همچنین تحقق عدالت اجتماعی در شهرها و به‌دنبال آن فضاهای شهری، تخصیص عادلانه منابع و هدایت امکانات شهری دانسته شده است؛ به‌گونه‌ای که افراد با حداقل شکاف و اعتراض نسبت به حقوق خود روبه‌رو باشند (هاروی، ۱۳۷۹)؛ بنابراین، در این مقاله برای سنجش ادراک شهروندان استفاده‌کننده از فضاهای شهری از عدالت اجتماعی، بر رویکردهای عدالت توزیعی تأکید شده است؛ زیرا عدالت توزیعی با توزیع تسهیلات و خدمات اجتماعی سروکار دارد که قضاوت درباره آن برای استفاده‌کنندگان از فضاهای شهری ملموس‌تر است. در حوزه عدالت توزیعی، به‌طور معمول ملاک‌هایی مانند انصاف، برابری، نیاز و فردگرایی اقتصادی

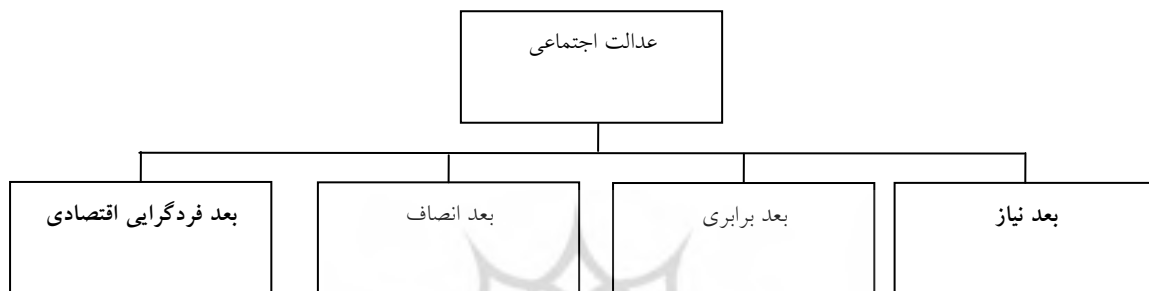
و سعیدی‌رضوانی، ۱۳۸۹). اگرچه نقش فضاهای عمومی در یکپارچگی و یکدستی شهر کاملاً مشهود و مشخص است، امروزه عقیده بر آن است که کیفیت بالا و مثبت زندگی شهری در خیابان‌ها و فضاهای باز، شرطی لازم برای جامعه است؛ زیرا این فضاها ساکنان را قادر می‌کنند از تعاملات اجتماعی لذت ببرند (Garcia-Ramon et al., 2004).

به‌طور کلی، فضای عمومی بعد اساسی و بنیادی در جامعه انسانی است و عدالت اجتماعی به‌منزله یکی از اصول اولیه در هر اجتماع در فضای عمومی جاری می‌شود (Soja, 2009) و عدالت و بی‌عدالتی هر دو در فضا نمایان می‌شوند؛ زیرا عدالت به زمان و مکان و نوع روابط نظام و ساختارهای اجتماعی مقید است (حاتمی‌نژاد و راستی، ۱۳۸۵)؛ در نتیجه، بین کیفیت زندگی افراد و دسترسی به خدمات رابطه مبهمی وجود دارد. به‌صورتی که نابرابری اجتماعی در اساس بازتاب دسترسی متفاوت افراد مختلف به خدمات در هر جامعه است (زاهدی‌مازندرانی، ۱۳۸۲). در این زمینه مفهوم عدالت فضایی مطرح می‌شود که در واقع، مفهومی چندبعدی و پیچیده و در عین حال نوظهور و میان‌رشته‌ای است و در حوزه‌های مختلف برنامه‌ریزی شهری، معماری و جامعه‌شناسی بررسی شده است؛ بنابراین، عدالت بعدی فضایی دارد و می‌توان از نگرشی فضایی برای تشخیص بی‌عدالتی در شهر استفاده کرد (داداش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴). عدالت فضایی، توزیع عادلانه و دموکراتیک منافع و مسئولیت‌های اجتماعی در فضا با مقیاس‌های مختلف است و با اذعان به این نکته که فضا به شکل اجتماعی تولید می‌شود و فضای تولیدشده به روابط اجتماعی شکل می‌دهد، مفهوم عدالت اجتماعی را تقویت می‌کند (Bromberg et al., 2007).

در واقع، عدالت اجتماعی مفهومی مدرن است که به تحقق فرصت، زندگی و شانس برابر اشاره می‌کند و در حقوق بشر از آن به‌منزله رقابت یاد می‌کنند (احدنژادروستی و همکاران، ۱۳۹۵). عدالت اجتماعی به دو حوزه عدالت رویه‌ای و عدالت توزیعی تقسیم می‌شود (گل‌پرور و عریضی، ۱۳۸۳) و به نظر

ویژگی‌های آن، برای سنجش ادراک شهروندان فعال و مشارکت‌کننده در فضاهای عمومی شهری نسبت به عدالت اجتماعی مناسب و کاربردی است. در این الگو و از دیدگاه راسینسکی و فلدمن، عامل عدالت اجتماعی در جامعه خود را به چهار صورت یا چهار بعد نیاز، برابری، انصاف و فردگرایی اقتصادی نشان می‌دهد (شکل ۱).

برای داوری در زمینه عدالت اجتماعی به کار گرفته شده‌اند (گل‌پرور و عریضی، ۱۳۸۳). در این زمینه الگو و پرسش‌نامه فلدمن و راسینسکی (Rasinsky, 1987) از ابزارهای داوری در زمینه ملاک‌های عدالت اجتماعی است که بر عادلانه و منصفانه بودن اقدامات بر پایه هنجارهای جمعی و ارزش‌های فردی تأکید دارد و تصورات افراد جامعه را نسبت به عدالت اجتماعی می‌سنجد. ابزاری که به نظر می‌رسد با توجه به

شکل ۱- الگوی نظری عدالت اجتماعی راسینسکی و فلدمن (به نقل از گل‌پرور و عریضی، ۱۳۸۳)

شهر شیراز با کیفیت و چگونگی حضور آنها در فضاهای شهری است. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش حاضر چنین است: آیا میان احساس عدالت شهروندان شهر شیراز و تعداد دفعات و مدت زمان حضور آنها در فضاهای شهری رابطه معناداری وجود دارد یا خیر؟ فرضیه پژوهش نیز در قالب این گزاره مطرح می‌شود: به نظر می‌رسد میان احساس عدالت شهروندان شهر شیراز و تعداد دفعات و مدت زمان حضور آنها در فضاهای عمومی شهری رابطه معناداری وجود دارد.

پیشینه پژوهش

سابقه بررسی موضوعات مرتبط با توسعه شهری و عدالت اجتماعی به دو دهه اخیر برمی‌گردد. در هر یک از پژوهش‌های زیر، به جنبه‌های خاصی از عدالت اجتماعی و شاخصه‌های توسعه شهری توجه شده است.

مرصوصی (۱۳۸۳) چگونگی ناهماهنگی فضایی - اجتماعی تهران را بین سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۰ براساس شاخص‌های فقر و توسعه بررسی کرده است. نتایج نشان

از سوی دیگر، پژوهش‌ها نشان داده‌اند شهر شیراز به لحاظ فرهنگی و اجتماعی، تنوع، تکثر و تمایزات قومی و مذهبی فراوانی دارد که سبب شکل‌گیری شکاف‌های اجتماعی و فرهنگی در این شهر شده‌اند و به دنبال آن احساس نابرابری، بی‌عدالتی و بی‌اعتمادی اجتماعی بین شهروندان آن وجود دارد. در شکل‌گیری این احساس، عدالت توزیعی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته است (زارع‌شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳)؛ در واقع، در شهر شیراز توزیع خدمات عمومی که جنبه‌های عینی آن از سوی شهروندان در فضاهای عمومی شهری مشاهده‌شدنی، ارزیابی‌پذیر و قضاوت‌کردنی است، با دیدگاه عدالت اجتماعی انطباق ندارد (ستاوند و همکاران، ۱۳۹۸)؛ از این رو، به نظر می‌رسد استفاده از پرسش‌نامه راسینسکی و فلدمن (1987) برای بررسی تصورات شهروندان فعال و مشارکت‌کننده در فضاهای عمومی شهر شیراز نسبت به عدالت اجتماعی امری جالب‌توجه است.

با توجه به آنچه گفته شد هدف اصلی این پژوهش بررسی معناداری ارتباط میان احساس عدالت اجتماعی شهروندان

تسو و همکاران^۲ (2005) بیان می‌کنند که در مطالعات پیشین سنجش عدالت اجتماعی از طریق میزان دسترسی به خدمات عمومی همواره تک‌بعدی بوده است؛ بنابراین، آنها از مجموعه شاخص‌های یکپارچه در این جهت استفاده کردند. آنها سه معیار شعاع خدمات‌رسانی، شعاع تأثیرگذاری منفی تسهیلات، تأثیرگذاری متفاوت خدمات گوناگون ساکنان و کیفیت متفاوت تسهیلات هم‌نوع را برای سنجش توزیع خدمات در نظر گرفتند.

نووتن و همکاران^۳ (2010) ۶ شاخصه مکان‌محور و ۴ شاخصه مردم‌محور در ارتباط دسترسی به خدمات شهری و در نتیجه آن عدالت اجتماعی را مقایسه کردند. آنها به این نتیجه رسیدند که دسترسی به خدمات شهری به میزان زیادی با عدالت اجتماعی ارتباط دارد. همچنین بین شاخص‌های مکان‌محور و مردم‌محور تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

ولچ و همکاران^۴ (2013) برای سنجش عدالت اجتماعی نقشه‌های تحلیل عدالت در دسترسی به فضاهای شهری براساس نژاد، دین و موقعیت اجتماعی - اقتصادی ساکنان شهر لس‌آنجلس استفاده کردند و به این نتیجه رسیدند که مناطقی که افراد کم‌درآمد و مناطقی که در آنها نژادهای آسیایی، آفریقایی و لاتین زندگی می‌کنند در مقابل مناطقی که افراد سفیدپوست در آنها زندگی می‌کنند، دسترسی کمتری به فضاهای عمومی دارند؛ در واقع، بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه عدالت اجتماعی و توسعه شهری، بر مشخصه‌های توزیعی عدالت و چگونگی دسترسی افراد به خدمات شهری توجه کرده‌اند.

گل‌پرور و عریضی (۱۳۸۳) با استفاده از الگو و پرسش‌نامه راسینسکی و فلدمن، رابطه چگونگی نگرش به مدارس غیرانتفاعی با رویکردهای عدالت اجتماعی را بررسی کردند.

عریضی و گل‌پرور (۱۳۸۴) در پژوهش دیگری با همین

داده‌اند بین مناطق تهران نابرابری فضایی استانداردهای زندگی وجود دارد و این روند رو به افزایش است.

حبیبی و همکاران (۱۳۹۰) عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج را براساس ارتباط میان سطح اقتصادی - اجتماعی ساکنان با میزان برخورداری از خدمات شهری تحلیل کرده‌اند. نتایج نشان داده‌اند ساکنان با سطح اقتصادی - اجتماعی بالاتر، خدمات شهری بهتری دارند و الگوی توزیع کاربری‌های خدماتی شهری به نفع گروه‌های مرفه‌تر جامعه بوده است؛ در نتیجه، عدالت فضایی در شهر سنندج وجود ندارد.

نظم‌فر و همکاران (۱۳۹۳) عدالت اجتماعی مناطق شهر مراغه را براساس میزان برخورداری از خدمات عمومی با شاخص‌های آموزشی، فرهنگی، ورزشی، مذهبی، جاذبه‌های فرهنگی، بهداشتی، درمانی، تأسیسات شهری، حمل‌ونقل، اداری و فضای سبز در شهر مراغه بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که میان مناطق مختلف اختلاف معناداری وجود دارد.

نیک‌پور و همکاران (۱۳۹۴) براساس پنج بعد اجتماعی - اقتصادی، آموزشی - فرهنگی، تأسیسات و تجهیزات، بهداشتی و درمانی و کیفیت مسکن، عدالت توزیعی را با رویکرد شهر متراکم در شهر بابل بررسی کردند. نتایج نشان دادند در شهر بابل نوعی بی‌تعدالی فضایی وجود دارد و علاوه بر این تفاوت معناداری میان ضریب توسعه بین مناطق شهری براساس طبقه‌بندی تراکم ساختمانی وجود دارد. به‌صورتی که این ضریب در مناطق متراکم از مناطق کم‌تراکم بیشتر است.

تالن و انسلین^۱ (1998) عدالت فضایی را در پخشایش فضاهای عمومی ارزیابی کردند. آنها علاوه بر معیارهای معمولی مانند تعداد تسهیلات در واحد محیطی، معیارهایی مانند متوسط فاصله سفر و فاصله تا نزدیک‌ترین فضای شهری را برای شاخص‌های دسترسی در نظر گرفتند؛ با این حال آنها بیان می‌کنند که برای هر پژوهش بنا به اهداف آن باید از شاخص‌های متفاوت برای اندازه‌گیری شاخص دسترسی استفاده کرد.

² Tsou et al.

³ Neutens et al.

⁴ Wolch et al.

¹ Talen & Anselin

- تحلیلی، پیمایشی و تجربی در بستری از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی بهره برده شده است. جامعه آماری همه شهروندان شهر شیراز بودند که در فضاهای عمومی شهری حضور داشتند و به نوعی از فضاهای شهری استفاده می‌کردند. با توجه به نامشخص بودن تعداد دقیق جامعه آماری، حجم نمونه از فرمول کوکران (تعیین حجم نمونه زمانی که حجم جامعه معلوم نیست) و با ضریب خطای ۰/۰۷۶ محاسبه شده است. براساس این فرمول و مقدار خطای فرض شده، حجم نمونه ۱۶۶ نفر بوده است که با پیش‌بینی موارد خطای احتمالی شهروندان در پاسخگویی به سؤالات پرسش‌نامه و امکان حذف تعدادی از پرسش‌نامه‌ها، در نهایت ۱۷۰ نفر به‌منزله گروه نمونه از جامعه آماری در این پژوهش شرکت داشته‌اند. در جمع‌آوری داده‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شد. به این منظور در فضاهای عمومی منتخب شهر شیراز (میدان گاز، میدان دانشجو، خیابان انقلاب و خیابان ارم) و در بازه‌های زمانی مشخص از روزهای مختلف هفته، از همه افراد بالای ۱۵ سال حاضر خواسته شد داوطلبانه در این پژوهش مشارکت کنند. در شکل ۲، موقعیت فضاهای عمومی منتخب در شهر شیراز ارائه شده است. همان‌گونه که دیده می‌شود، فضاهای عمومی شهری منتخب در محدوده مرکزی و بافت میانی شهر شیراز و در نزدیکی طیف گوناگونی از تسهیلات و خدمات شهری واقع شده‌اند. دسترسی مطلوب فضاهای عمومی منتخب به تسهیلات و خدمات متنوع آموزشی (دانشگاه شیراز، دبستان‌ها و دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه و...)، درمانی (درمانگاه شرکت نفت، بیمارستان نمازی، درمانگاه امام رضا (ع)، مطب پزشکان عمومی و متخصص و...)، اداری و حکومتی (نمایندگی ولی فقیه در استان فارس، استانداری فارس، اداره کل جهاد کشاورزی، بنیاد شهید و...)، پارک و فضاهای سبز (پارک آزادی و باغ ارم)، مراکز خرید، پایانه اتوبوسرانی درون‌شهری، ایستگاه‌های اتوبوس، مترو و... و همچنین حضور اقشار گوناگون اجتماعی و گروه‌های متنوع سنی از دلایل اصلی انتخاب این فضاهای عمومی شهری بوده است؛ درواقع، فضاهای عمومی شهری منتخب ویژگی‌هایی دارند که با موضوع عدالت توزیعی و عدالت فضایی ارتباط

الگو و پرسش‌نامه، رابطه بین رویکردهای عدالت اجتماعی با مؤلفه‌های برابری سیاسی را تحلیل کردند. نتایج نشان داده‌اند بین فردگرایی اقتصادی و برابری فرصتی و مشارکتی در عدالت سیاسی رابطه معناداری وجود دارد.

فرجیان و روحی‌عیسی‌لو (۱۳۹۵) در مقاله «بررسی نقش عدالت اجتماعی در پیشگیری از بروز فساد اداری در شعب بانک‌های ملی شهرستان اردبیل» که با استفاده از الگو و پرسش‌نامه راسینسکی و فلدمن انجام شده است، به این نتیجه رسیدند که ابعاد عدالت اجتماعی بر عامل فساد اداری تأثیر معنی‌داری داشته است و همه ابعاد، قدرت پیش‌بینی متغیر فساد اداری را داشته‌اند.

همان‌گونه که دیده شد، برای شناخت زمینه‌های اصلی، تحلیل چگونگی ارتباطات میان متغیرها، شناخت عوامل تأثیرگذار و آشنایی با مرزهای دانش در مفاهیم بررسی شده در این پژوهش، تلاش شد پژوهش‌هایی بررسی شوند که یا به نوعی حوزه‌های اصلی این پژوهش یعنی عدالت اجتماعی و فضاهای عمومی شهری را با یکدیگر مرتبط دانسته‌اند یا میزان احساس عدالت و ابعاد آن را از طریق الگوی استفاده‌شده در این پژوهش (الگو و پرسش‌نامه راسینسکی و فلدمن) سنجیده‌اند. به نظر می‌رسد با وجود پژوهش‌های متعدد در زمینه عدالت اجتماعی و توسعه شهری و تأکید بر مشخصه‌های توزیعی عدالت و چگونگی دسترسی افراد به خدمات شهری، کمتر پژوهشی معناداری ارتباط میان کیفیت حضور شهروندان در فضای شهری (مدت زمان و تعداد دفعات حضور شهروندان در فضاهای شهری برای انجام دادن فعالیت‌های انتخابی و اجتماعی) با میزان احساس عدالت اجتماعی را بررسی کرده است (امری که بر جنبه جدید بودن نوآوری این پژوهش تأکید می‌کند)؛ با این حال در پژوهش‌های بررسی‌شده، شاخص‌های گوناگونی در زمینه سنجش میزان عدالت اجتماعی و ابعاد آن ذکر شده‌اند که در پیشبرد پژوهش حاضر اهمیت دارند.

روش‌شناسی پژوهش

برای انجام دادن پژوهش حاضر از روش‌های پژوهش توصیفی

بازار وکیل) به چشم می‌خورند.

مستقیم دارند و در کمتر فضای عمومی دیگری در شهر شیراز (مانند فضاهای موجود در بافت تاریخی مانند محدوده ارگ و

شکل ۲- موقعیت مکانی فضاهای عمومی شهری منتخب در شهر شیراز

استفاده از روش‌های اعتبار محتوا و آلفای کرونباخ (۰/۷۳) تأیید شده است. برای بررسی رابطه بخش اول و دوم پرسش‌نامه (بررسی معناداری رابطه بین متغیرهای مرتبط با ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور استفاده‌کنندگان از فضاهای عمومی شهری با احساس عدالت اجتماعی آنها) و با توجه به نتایج آزمون کوموگروف اسمیرنوف و از آنجا که داده‌های موجود توزیع نرمال نداشتند، از آزمون‌های ناپارامتریک برای بررسی ارتباط میان متغیرها استفاده شد؛ بنابراین، برای تحلیل داده‌ها از آزمون ناپارامتریک مان ویتنی برای مقایسه میانگین سؤالات دارای پاسخ دوگزینه‌ای و آزمون کروسکال والیس

برای بررسی رابطه احساس عدالت شهروندان شهر شیراز و کیفیت حضور آنها در فضاهای شهری پرسش‌نامه‌ای شامل دو بخش تنظیم شد: بخش اول آن شامل ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان و بررسی چگونگی حضور آنها در فضاهای شهری است و در بخش دوم از گزاره‌های مربوط به پرسش‌نامه سنجش عدالت اجتماعی راسینسکی و فلمدن استفاده شده است. بخش دوم پرسش‌نامه ۱۲ گزاره دارد (جدول ۱). به‌صورتی که پرسش‌شوندگان قادرند نظرهایشان را بر مبنای طیف لیکرت (کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) مشخص کنند. روایی و پایایی پرسش‌نامه این پژوهش با

۷۳/۳٪ افراد مجرد، ۲۲/۷٪ متأهل، ۰/۷٪ مطلقه و ۱/۳٪ بیوه بوده‌اند. در این میان، ۲/۷٪ افراد تحصیلات زیر دیپلم، ۲۴٪ دیپلم و کاردانی، ۵۹/۳٪ کارشناسی، ۹/۳٪ کارشناسی ارشد و ۳/۳٪ دکتری و بالاتر دارند. درباره وضعیت شغل افراد نیز ۸/۷٪ افراد بیکار بودند، ۶۸٪ شغل غیرثابت داشتند یا دانشجو بودند، ۹/۳٪ شغل ثابت با حقوق ثابت و ۳/۳٪ شغل ثابت با حقوق متغیر داشتند، ۴٪ خانه‌دار و ۲٪ بازنشسته بودند.

برای مقایسه میانگین سؤالات دارای سه گزینه و بیشتر استفاده شده است. همچنین از ضریب همبستگی کرامر برای بیان میزان همبستگی متغیرها بهره گرفته شده است.

با توجه به تحلیل‌های توصیفی جامعه نمونه، ۵۸٪ پرسش‌شوندگان را مردان و ۴۲٪ را زنان تشکیل داده‌اند. ۵/۳٪ جامعه نمونه را افراد زیر ۱۸ سال، ۷۳٪ را افراد بین ۱۸ تا ۲۵ سال، ۱۳/۳٪ را افراد بین ۲۶ تا ۳۵ سال، ۳/۳٪ را ۳۶ تا ۴۵ سال و ۴/۶٪ را افراد بالای ۴۵ سال تشکیل داده‌اند. علاوه بر این

جدول ۱- ابعاد و گویه‌های بخش دوم پرسش‌نامه سنجش میزان احساس عدالت اجتماعی

بعد	گویه
فردگرایی اقتصادی	۱A در شهر شیراز، بسیاری از افراد به این دلیل فقیرند که به سخت کارکردن علاقه ندارند.
	۲A در شهر شیراز، بسیاری از افراد برای این فقیرند که انگیزه و هدفی برای زندگی خود ندارند.
	۳A در شهر شیراز، بسیاری از افراد برای این فقیرند که توانایی فردی و استعداد ذاتی برای پیشرفت کردن ندارند.
	۴A در شهر شیراز باید با همه شهروندان به‌طور یکسان برخورد شود؛ زیرا همه انسان و مخلوق خداوندند.
برابری	۵A در شهر شیراز باید افراد دارای شرایط اقتصادی بهتر، به افراد کم‌درآمدتر کمک کنند.
	۶A در شهر شیراز باید نهادهای حکومتی، خدمات اجتماعی اصلی مانند خدمات درمانی و دسترسی به مشاوره حقوقی را به‌صورت رایگان در اختیار مردم قرار دهند.
	۷A در شیراز بسیاری از شهروندان در برابر کاری که انجام می‌دهند مزد مناسبی دریافت می‌کنند.
انصاف	۸A در شهر شیراز هر شهروند برای کسب درآمد و رسیدن به آسایش باید کار کند.
	۹A به‌طور کلی در شهر شیراز بیشتر شهروندان تنها چیزی را در زندگی به دست می‌آورند که لیاقت آن را دارند.
	۱۰A اگر لازم باشد نهادهای حکومتی برای کمک به مردم زیر بار قرض بیشتری بروند، باید این کار را انجام دهند.
نیاز	۱۱A احساس همدردی و دلسوزی برای دیگران مهم‌ترین ارزش انسانی است.
	۱۲A شایسته نیست عده‌ای از مردم در شهر شیراز گرسنه بمانند.

ارائه یافته‌ها، تجزیه و تحلیل و تفسیر آنها

براساس تحلیل داده‌های حاصل از بررسی ارتباط ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور در فضاهای شهری با ابعاد (جدول‌های ۲ و ۳) و گویه‌های پرسش‌نامه سنجش میزان احساس عدالت اجتماعی (جدول‌های ۴ و ۵) نتایج زیر حاصل شد. براساس نتایج ارائه‌شده در جدول‌های ۲ و ۳، بعد اقتصاد فردی با کیفیت رابطه با خانواده براساس آزمون کروسال والیس ارتباط دارد. شدت این ارتباط براساس آزمون کرامر ۰/۲۸۶ است.

مدت زمان حضور در فضاهای شهری نیز با بعد اقتصاد فردی براساس آزمون کروسال والیس ارتباط دارد. شدت این ارتباط براساس آزمون کرامر ۰/۲۸۰ است. در همین زمینه بعد نیاز در عدالت اجتماعی با متغیر جنسیت براساس آزمون مان ویتنی ارتباط دارد. شدت این ارتباط براساس آزمون کرامر ۰/۲۹۱ است. بعد نیاز در عدالت اجتماعی نیز با متغیر وضعیت تأهل افراد ارتباط دارد. شدت این ارتباط ۰/۳۵۶ است.

جدول ۲- بررسی معناداری ارتباط میان ابعاد پرسش‌نامه سنجش میزان عدالت اجتماعی با ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور در فضاهای شهری

نیاز	برابری	انصاف	اقتصاد فردی	بعد ویژگی فردی و کیفیت حضور
۰/۰۲۳	۰/۴۳۷	۰/۰۵۷	۰/۸۸۱	جنسیت
۰/۵۳۶	۰/۶۵۶	۰/۲۶۳	۰/۲۶۳	سن
۰/۰۲۷	۰/۵۶۶	۰/۶۱۲	۰/۶۱۲	وضعیت تأهل
۰/۱۴۷	۰/۶۴۴	۰/۱۱۷	۰/۲۱۵	تحصیلات
۰/۹۲۹	۰/۶۹۱	۰/۱۹۴	۰/۱۳۵	شغل
۰/۳۴۴	۰/۰۷۲	۰/۶۱۰	۰/۰۵۹	وضعیت زندگی
۰/۶۳۰	۰/۲۶۳	۰/۳۶۳	۰/۰۱۳	روابط با خانواده
۰/۲۱۱	۰/۴۵۴	۰/۹۸۳	۰/۴۴۸	سطح زندگی
۰/۶۳۹	۰/۷۹۴	۰/۱۳۷	۰/۶۲۸	درآمد ماهیانه
۰/۴۵۹	۰/۵۲۱	۰/۸۲۵	۰/۳۷۸	مذهب
۰/۶۰۴	۰/۷۸۷	۰/۲۴۴	۰/۷۴۲	همکاری با نهادهای اجتماعی
۰/۵۷۳	۰/۷۶۷	۰/۶۰۵	۰/۶۵۰	مفید دانستن خود
۰/۰۶۰	۰/۴۰۶	۰/۶۸۸	۰/۲۳۷	دفعات حضور در فضای عمومی
۰/۹۲۹	۰/۴۱۱	۰/۱۹۷	۰/۰۳۱	زمان حضور در فضای عمومی

جدول ۳- شدت ارتباط میان ابعاد پرسش‌نامه عدالت اجتماعی با ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور در فضای شهری براساس آزمون کرامر

نیاز	برابری	انصاف	اقتصاد فردی	بعد ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور
۰/۲۹۱	-	-	-	جنسیت
-	-	-	-	سن
۰/۳۵۶	-	-	-	وضعیت تأهل
-	-	-	-	تحصیلات
-	-	-	-	شغل
-	-	-	-	وضعیت زندگی
-	-	۰/۲۸۶	-	روابط با خانواده
-	-	-	-	سطح زندگی
-	-	-	-	درآمد ماهیانه
-	-	-	-	مذهب
-	-	-	-	همکاری با نهادهای اجتماعی
-	-	-	-	مفید دانستن خود
-	-	-	-	دفعات حضور در فضای عمومی
-	-	-	۰/۲۸۰	زمان حضور در فضای عمومی

تحلیل فرض صفر به معنی یکسان بودن نظر بانوان و آقایان در این معیار رد می‌شود. ارتباط میان متغیر جنسیت و ارزش احساس همدردی و دلسوزی براساس آزمون کرامر ۰/۲۰۹ است. با ارزش بودن احساس همدردی و دلسوزی برای دیگران با وضعیت تأهل پرسش‌شوندگان ارتباط دارد. براساس آزمون کرامر این ارتباط ۰/۲۱۴ است. فقیر بودن افراد به دلیل

همچنین براساس نتایج ارائه شده در جدول‌های ۴ و ۵، ترجیحات پاسخ‌دهندگان در زمینه توانایی فردی برای پیشرفت کردن و با ارزش بودن احساس همدردی و دلسوزی به متغیر جنسیت پاسخ‌دهنده حساس است. میزان ارتباط متغیر جنسیت با توانایی فردی در پیشرفت کردن براساس آزمون کرامر ۰/۲۰۳ است. این ارتباط شدت زیادی ندارد. در این

هدف نیز با سطح زندگی پاسخ‌دهنده مرتبط است. بنا بر نتایج آزمون کرامر شدت این ارتباط ۰/۲۰۷ است. همچنین ترجیحات پاسخ‌دهندگان در زمینه لزوم برخورد یکسان با شهروندان با میزان درآمد ماهیانه پاسخ‌دهنده ارتباط دارد و شدت این ارتباط براساس آزمون کرامر ۰/۱۸۰ است.

نداشتن انگیزه و هدف نسبت به سطح تحصیلات افراد حساس و شدت این رابطه ۰/۲۱۶ است. نظر پاسخ‌دهندگان در زمینه فقیربودن افراد به دلیل علاقه‌نداشتن به سخت کارکردن با وضعیت زندگی پاسخ‌دهندگان رابطه معنادار دارند و شدت این ارتباط بنا به آزمون کرامر ۰/۲۶۱ است. نگرش پاسخ‌دهندگان در زمینه فقیربودن افراد به دلیل نداشتن انگیزه و

جدول ۴- بررسی معناداری ارتباط میان گویه‌های پرسش‌نامه سنجش میزان عدالت اجتماعی با ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور در فضاهای شهری

گویه	۱A	۲A	۳A	۴A	۵A	۶A	۷A	۸A	۹A	۰A	۱A	۱۲A	AT
ویژگی فردی و کیفیت حضور													
جنسیت	۰/۱۲۱	۰/۲۲۶	۰/۰۱۴	۰/۰۷۱	۰/۳۹۵	۰/۱۲۳	۰/۷۷۸	۰/۷۰۵	۰/۳۷۲	۰/۱۶۱	۰/۰۱۷	۰/۲۳۱	۰/۱۸۴
سن	۰/۴۲۱	۰/۰۹۷	۰/۷۴۲	۰/۷۱۷	۰/۸۸۲	۰/۱۹۷	۰/۷۷	۰/۱۱۲	۰/۷۲۶	۰/۸۶۲	۰/۲۹۳	۰/۷۶۲	۰/۰۷۷
وضعیت تأهل	۰/۳۴۶	۰/۵۵۶	۰/۳۷	۰/۲۴۱	۰/۴۱۷	۰/۰۸۶	۰/۱۷۷	۰/۵۴۴	۰/۹۳۷	۰/۵۶۴	۰/۰۰۸	۰/۱۲۴	۰/۱۱۵
تحصیلات	۰/۲۷۴	۰/۰۰۳	۰/۸۹۳	۰/۱۰۸	۰/۵۸۶	۰/۷۰۶	۰/۵۰۲	۰/۶۰۸	۰/۶۶	۰/۳۲۱	۰/۰۵۹	۰/۵۷۶	۰/۷۹۸
شغل	۰/۴۲۲	۰/۰۷۲	۰/۵۵۱	۰/۳۷۸	۰/۵۵۴	۰/۲۳	۰/۰۷۲	۰/۴۲۵	۰/۹۴۲	۰/۷۵۴	۰/۳۱۳	۰/۲۵۳	۰/۷۱۹
وضعیت زندگی	۰/۰۱۶	۰/۲۷۶	۰/۶۷۳	۰/۶۳۸	۰/۳۹۷	۰/۸۰۳	۰/۱۴۵	۰/۲۳۸	۰/۱۴۱	۰/۳۳۵	۰/۲۵۹	۰/۴۲۶	۰/۴۲۴
روابط با خانواده	۰/۵۴	۰/۲۶۵	۰	۰/۸۲۷	۰/۲۷۵	۰/۰۸۷	۰/۲۷	۰/۱	۰/۸۰۳	۰/۸۸۸	۰/۹۱۱	۰/۵۷۷	۰/۷۷۳
سطح زندگی	۰/۳۷۱	۰/۰۴۴	۰/۶۰۹	۰/۶۱۳	۰/۶۲۷	۰/۵۱۳	۰/۱۱	۰/۴۹۳	۰/۸۹۲	۰/۳۹۸	۰/۴۰۷	۰/۲۸۱	۰/۷۷۲
درآمد ماهیانه	۰/۷۱	۰/۹۲۶	۰/۱۳۱	۰/۰۲۳	۰/۵۳۹	۰/۲۶۴	۰/۹۱۱	۰/۵۰۳	۰/۸۳۱	۰/۸۲۸	۰/۷۱۵	۰/۸۳۸	۰/۶۸۲
مذهب	۰/۳۷۹	۰/۳۹۵	۰/۵۵۳	۰/۳۷۷	۰/۱۹۷	۰/۷۶۲	۰/۵۳۴	۰/۲۷۲	۰/۸۸۴	۰/۵۰۶	۰/۴۳۲	۰/۲۳۳	۰/۹۱۴
همکاری با نهادهای اجتماعی	۰/۱۹	۰/۴۰۷	۰/۷۴۲	۰/۱	۰/۳۳۵	۰/۰۵۷	۰/۰۶	۰/۹۵۷	۰/۹۴	۰/۹۸۲	۰/۹۴۸	۰/۳۴۶	۰/۵۹۱
مفید دانستن خود	۰/۵۶۶	۰/۸۸۳	۰/۳۴۳	۰/۳۲۳	۰/۲۳۷	۰/۱۳۹	۰/۷۹	۰/۳۲۹	۰/۸۲۳	۰/۲۲	۰/۸۴۸	۰/۹۴۱	۰/۷۳۸
دفعات حضور در فضای عمومی	۰/۶۳۸	۰/۲۲۵	۰/۴۰۶	۰/۷۹۵	۰/۴۱	۰/۴۷۲	۰/۳۵۸	۰/۸۴۶	۰/۰۱۹	۰/۰۶۹	۰/۰۱۸	۰/۲۹۲	۰/۰۴
زمان حضور در فضای عمومی	۰/۰۸۷	۰/۰۳۲	۰/۴۱۱	۰/۴۷۳	۰/۲۸۴	۰/۲۲	۰/۱۶۱	۰/۵۲۲	۰/۷۸۹	۰/۶۷۷	۰/۹۸۷	۰/۷۲۱	۰/۲۱۵

نتیجه

با گسترش روزافزون توجه به موضوع عدالت اجتماعی برای بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی موجود، بررسی این مهم در شهرها و تحلیل احساس عدالت شهروندان در فضاهای شهری، امری ضروری است؛ در واقع، از آنجا که فضای شهری از اجزای اصلی شهر و محل بروز رفتارهای جمعی است و نتایج حاصل از برقراری عدالت یا رخ دادن بی‌عدالتی‌های اجتماعی در آن دیده می‌شود، توجه هرچه بیشتر به این فضاها و تحلیل و سنجش میزان احساس عدالت اجتماعی شهروندان در آنها سبب شکل‌گیری درک صحیحی از ویژگی‌ها و شرایط اجتماعی موجود در فضاهای شهری و فراهم‌شدن زمینه بهبود شرایط اجتماعی اینگونه فضاها در آینده می‌شود؛ از این رو، هدف اصلی این پژوهش، بررسی معناداری رابطه میان چگونگی حضور و ویژگی‌های فردی استفاده‌کنندگان از فضاهای شهری شهر شیراز با میزان احساس عدالت اجتماعی آنها بوده است.

در این زمینه مطالعه پیشینه پژوهش نشان داد با هدف بررسی ارتباط میان احساس عدالت اجتماعی شهروندان با چگونگی حضور آنها در فضاهای شهری، پژوهش مستقلی انجام نشده است. بیشتر پژوهش‌های مرتبط با عدالت اجتماعی و توسعه شهری، چگونگی دسترسی شهروندان به امکانات و زیرساخت‌های شهری و تحلیل الگوی توزیع خدمات شهری را بررسی و عدالت اجتماعی در شهرها را از منظر شاخص‌های کمی فقر و نابرابری، استانداردهای اقتصادی و کیفیت سکونت و میزان برخورداری از خدمات شهری ارزیابی کرده‌اند.

بر اساس نتایج، میزان احساس عدالت اجتماعی شهروندان شهر شیراز (به‌منزله برآیند همه گویه‌ها)، تنها با متغیر تعداد دفعات حضور شهروندان در فضای شهری ارتباط دارد. بدین صورت که افرادی که به دفعات خیلی زیاد در فضای شهری حضور پیدا می‌کنند، کمترین میزان احساس عدالت اجتماعی را داشته‌اند؛ پس از آن به ترتیب افراد مربوط به گروه‌های دفعات حضور دو تا پنج بار، بیشتر از پنج بار و یک یا دو بار قرار می‌گیرند؛ در واقع، به نظر می‌رسد شهروندان شیرازی که از احساس عدالت اجتماعی کمتری بهره می‌برند، فضاهای

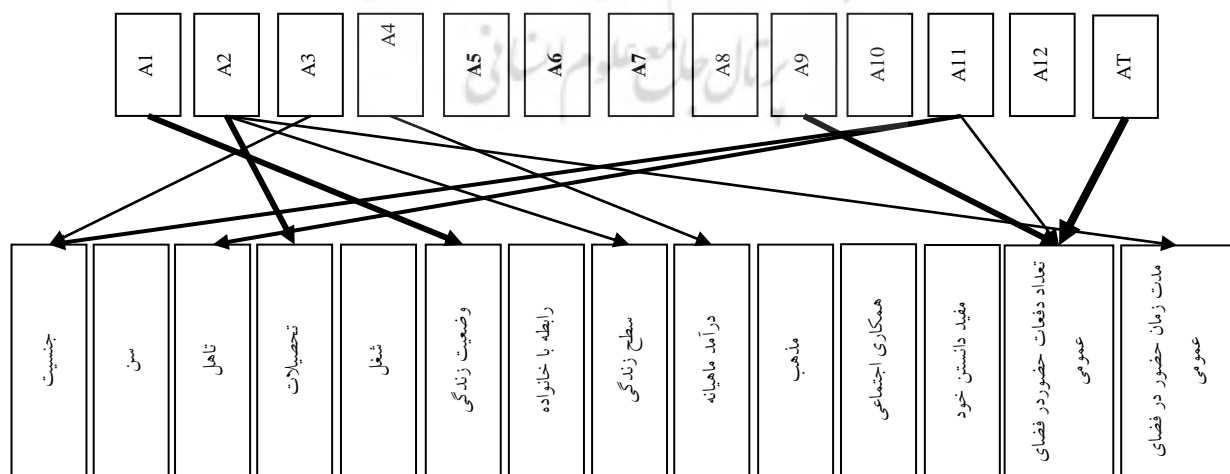
شهری را مکانی مناسب برای تحقق و جستجوی عدالت اجتماعی به حساب می‌آورند و با حضور در اینگونه فضاها تلاش دارند زمینه تحقق عدالت اجتماعی را برای خود فراهم کنند؛ زیرا در طول نیم قرن اخیر شهر شیراز به‌منزله پرجمعیت‌ترین شهر استان فارس، شاهد تحولات جمعیتی، کالبدی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی فراوانی بوده است. رشد شتابان جمعیت، کاهش سرانه فضاهای سکونتی، افزایش مطالبات اجتماعی، تغییر شرایط فرهنگی، گسترش بی‌رویه شهری، مهاجرپذیری گسترده، گسترش حومه‌ها و انضمام روستاهای اطراف به این شهر از جمله این تحولات بوده است. افزایش احساس نیاز به تسهیلات و فضاهای فرهنگی، فراغتی، خدماتی و تفریحی و وجود نداشتن پراکنش صحیح اینگونه امکانات و خدمات شهری، تحقق نیافتن عدالت اجتماعی فضایی را در این شهر به دنبال داشته است که فضاهای عمومی شهری نمود کالبدی این بی‌تعدالی در پخش‌شدن خدمات و شهری مجهز و دارای تسهیلات و خدمات شهری مناسب و استفاده از امکانات اینگونه فضاها برای شهروندانی که احساس عدالت اجتماعی کمتری دارند، احساس برخورداری نداشتن از عدالت اجتماعی را در آنها کاهش می‌دهد.

همچنین نتایج نشان دادند بین جنسیت استفاده‌کنندگان از فضاهای شهری شهر شیراز و نگرش افراد در زمینه توانایی فردی و استعداد ذاتی برای پیشرفت کردن (به‌منزله یکی از گویه‌های سنجش میزان عدالت اجتماعی) ارتباط معنادار وجود دارد. بر اساس نتایج بانوان بیشتر از آقایان با این موضوع موافق بوده‌اند؛ در واقع، به نظر می‌رسد بین استفاده‌کنندگان از فضاهای شهری، زنان بیشتر از مردان معتقد به نقش استعداد ذاتی و توانایی فردی (و نه ارتباطات ناسالم با گروه‌ها و اشخاص) در پیشرفت افرادند. علاوه بر این، متغیر جنسیت استفاده‌کنندگان از فضاهای شهری با نگرش نسبت به گویه بارزش بودن احساس همدردی و دلسوزی برای دیگران به‌منزله مهم‌ترین ارزش انسانی ارتباط دارد. به این صورت که بانوان استفاده‌کننده از فضاهای شهری، نظر مثبت‌تری نسبت به این معیار دارند. همچنین متغیر وضعیت تأهل

میان این دو مؤلفه به اصطلاح زنگوله‌ای است؛ یعنی افرادی که به‌طور متوسط از فضاهای شهری استفاده می‌کنند کمترین امتیاز را به درستی این گزاره داده‌اند که در شهر شیراز بیشتر شهروندان تنها چیزی را در زندگی به دست می‌آورند که لیاقت آن را دارند. این بدان معنی است که افرادی که دو تا پنج بار در فضاهای شهری حضور دارند نسبت به موضوع لیاقت شهروندان در به دست آوردن داشته‌هایشان بیشترین مخالفت را داشته‌اند؛ در حالی که افرادی که یک یا دو بار و یا بیش از پنج بار در فضای شهری حضور دارند معتقد بوده‌اند این موضوع صحت بیشتری دارد. علاوه بر این بین تعداد دفعات حضور پاسخگویان در فضای عمومی شهری با نظر آنها در زمینه مؤلفه مهم‌بودن احساس همدردی و دلسوزی برای دیگران ارتباط وجود دارد. به این صورت که هرچه تعداد دفعات حضور افراد در فضای شهری افزایش یافته است، افراد نظر مخالف‌تری نسبت به این موضوع داشته‌اند؛ بنابراین، بین تعداد دفعات حضور در فضاهای شهری و دیدگاه افراد درباره مهم‌بودن احساس همدردی ارتباط منفی وجود دارد. مدت زمان حضور پاسخگویان در فضاهای عمومی شهری تنها با دیدگاه آنها درباره مؤلفه فقیربودن افراد به دلیل نداشتن انگیزه ارتباط معناداری داشته است. طبق نتایج، هرچه مدت زمان حضور افراد در فضای شهری افزایش پیدا کند، اعتقاد به فقیربودن به دلیل نداشتن انگیزه افزایش پیدا می‌کند.

پاسخ‌دهندگان با گویه‌بار ارزش بودن احساس همدردی و دلسوزی برای دیگران به‌منزله مهم‌ترین ارزش انسانی ارتباطی معنادار دارد؛ درواقع، براساس نتایج آزمون کروسال والیس افراد مجرد استفاده‌کننده از فضاهای شهری در شیراز موافق‌ترین نظر را نسبت به این موضوع داشته‌اند. همچنین سطح تحصیلات افراد استفاده‌کننده از فضاهای شهری با نگرش فرد نسبت به گویه‌فقیربودن افراد به دلیل نداشتن انگیزه و هدف در زندگی ارتباط دارد و هرچه سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان بالاتر باشد، نظر مخالف‌تری نسبت به این موضوع دارند. علاوه بر این وضعیت زندگی پاسخگویان با نگرش آنها در زمینه فقیربودن افراد به دلیل علاقه‌نداشتن به سخت کارکردن ارتباط معنادار داشته است. این ارتباط به این صورت است که هرچه سطح زندگی افراد بالاتر باشد، نظر موافق‌تری نسبت به این موضوع دارند. آخرین متغیر از مجموعه ویژگی‌های فردی که با نگرش پاسخگویان در زمینه مؤلفه‌های احساس عدالت اجتماعی یعنی لزوم برخورد یکسان با شهروندان ارتباط دارد، درآمد ماهیانه است که طبق نتایج آزمون والیس هرچه درآمد افراد بیشتر باشد، نظر موافق‌تری نسبت به این موضوع دارند. همچنین بین تعداد دفعات حضور پاسخگویان در فضای عمومی شهری با دیدگاه آنها درباره مؤلفه لیاقت شهروندان در به دست آوردن داشته‌هایشان ارتباط معنادار وجود دارد. رابطه

شکل ۳- معناداری ارتباط میان احساس عدالت اجتماعی و مؤلفه‌های آن با ویژگی‌های فردی و کیفیت حضور در فضاهای شهری

با متغیر مدت زمان حضور در فضای شهری ارتباط ندارد. در این زمینه به نظر می‌رسد با انجام دادن اقدامات لازم برای بهبود شرایط و چگونگی حضور شهروندان در فضاهای شهری می‌توان زمینه ارتقای میزان احساس عدالت اجتماعی میان شهروندان را فراهم کرد. در جدول ۶ برخی از مهم‌ترین راهبردهای مؤثر در این حوزه ارائه شده‌اند.

به‌طور کلی و با توجه به نتایج می‌توان گفت میان برخی مؤلفه‌های احساس عدالت اجتماعی با کیفیت حضور در فضای شهری و ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان ارتباط معنادار وجود دارد (شکل ۳). به‌ویژه میزان احساس عدالت اجتماعی شهروندان با تعداد دفعات حضور آنها در فضاهای شهری ارتباط مستقیم دارد. هرچند احساس عدالت اجتماعی

جدول ۶- راهبردهای مؤثر بر افزایش احساس عدالت اجتماعی با غنی‌تر کردن تجربه حضور شهروندان در فضاهای شهری

هدف کلان	راهبرد
بعد نیاز عدالت اجتماعی	۱. طراحی فضاهای جمعی برای رخ دادن تعاملات اجتماعی و گفتگوی جمعی میان شهروندان.
	۲. طراحی مبلمان شهری مناسب در فضاهای جمعی برای تقویت تعاملات اجتماعی.
	۳. طراحی فضا با در نظر گرفتن همه امکانات عمومی موردنیاز در آن مانند آب‌خوری، سرویس بهداشتی و ...
	۴. افزایش چشمان ناظر برای ارتقای هرچه بهتر ایمنی و امنیت افراد برای حضورپذیری بیشتر شهروندان.
	۵. نماسازی زیبا و جذاب برای افزایش زیبایی‌های دیداری محیط و افزایش جذابیت محیطی.
	۶. نظارت بر پاکیزگی محیطی فضا.
	۷. تلفیق نظم آب و گیاه در طراحی فضا برای افزایش غنای حسی.
بعد انصاف عدالت اجتماعی	۸. دیدنی بودن فضاهای مکث و نشستن.
	۱. در نظر گرفتن کاربری‌های ۲۴ ساعته و شبانه‌روزی برای تداوم حضورپذیری شهروندان و درآمدزایی بیشتر کسب‌وکارها.
	۲. توجه به مقیاس انسانی در طراحی فضاهای شهری.
	۳. ایجاد سرگرمی‌های رایگان برای حضور افراد با توان مالی کم و بهره‌بردن از آن.
	۴. بهبود و اصلاح شبکه‌های دسترسی برای ارتقای پیاده‌مداری.
	۵. طراحی فضا با توجه به فرهنگ و عادات شهروندان با هر نوع قومیتی.
	۶. فراهم کردن شرایط لازم برای ایجاد دسترسی عام به امکانات موجود در فضا.
افزایش احساس عدالت اجتماعی شهروندان با غنی‌تر کردن تجربه حضور آنها در فضای شهری	۱. طراحی فضاهای شهری در مسیرهای شهری شلوغ و پر رفت و آمد.
	۲. طراحی مبلمان شهری مناسب دارای کاربرد برای همه افراد.
	۳. ایجاد کاربری‌های مختلط در فضا برای ارتقای تنوع و گوناگونی.
	۴. طراحی فضاهای همه‌شمول شهری (شامل گروه‌های مختلف سنی).
	۵. بهبود و اصلاح شبکه‌های دسترسی برای ارتقای پیاده‌مداری.
	۶. طراحی فضا با توجه به فرهنگ و عادات شهروندان با هر نوع قومیتی.
	۷. فراهم کردن شرایط لازم برای ایجاد دسترسی عام به امکانات موجود در فضا.
بعد برابری عدالت اجتماعی	۸. طراحی فضا در استخوان‌بندی شهر برای تأمین دسترسی متعادل برای عام.
	۱. طراحی فضاهایی برای رخ دادن تعاملات اجتماعی و فرصتی برای بروز توانایی‌های فردی و استعدادهای ذاتی شهروندان.
	۲. افزایش چشمان ناظر برای ارتقای هرچه بهتر ایمنی و امنیت افراد برای حضورپذیری بیشتر شهروندان.
	۳. ایجاد فعالیت‌های گروهی در فضا.
	۴. طراحی فضاهای کانونی برای تجمع (تجمع‌های مذهبی، فرهنگی - آموزشی، ورزشی، حرکتی، گذران اوقات فراغت برای تمام سنین)
	۵. فراهم کردن بستری برای توسعه رویدادهای فضا و حضور پررنگ‌تر شهروندان.
	۶. ایجاد مجموعه‌ای از کافه‌ها و رستوران‌های فعال، سرزنده و اقتصادی و سرریز فعالیت به درون فضا و استفاده از پوشش گیاهی برای ایجاد حس سرزندگی و تنوع.
۷. استفاده از تبلیغات انگیزشی و هدفمند در فضای شهری.	

منابع

- احدنژادروشتی، م.؛ موسوی، م.؛ محمدی حمیدی، س. و ویسیان، م. (۱۳۹۵). «بررسی و تحلیل عدالت اجتماعی در برخورداری از خدمات شهری؛ مورد مطالعه: دسترسی به خدمات آموزشی مقطع راهنمایی شهر میاندوآب»، *مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری*، س ۳، ش ۱، ص ۳۳-۵۱.
- بشیریه، ح. (۱۳۷۱). «میزگرد برابری و نابرابری»، *نامه فرهنگ*، ش ۳، ص ۳۰-۴.
- حاتمی نژاد، ح. و راستی، ع. (۱۳۸۵). «عدالت اجتماعی و عدالت فضایی، بررسی و مقایسه نظرات جان رالز و دیوید هاروی»، *نشریه سرزمین*، د ۳، ش ۱، ص ۳۸-۵۰.
- حاتمی نژاد، ح.؛ فرهودی، ر. و محمدپورجباری، م. (۱۳۷۸). *تحلیل نابرابری اجتماعی در برخورداری از کاربری های خدمات شهری؛ مطالعه موردی شهر اسفراین*، تهران: پژوهش های جغرافیایی انسانی.
- حبیبی، ک.؛ علیزاده، ه.؛ مرادی مسیحی، و.؛ ولدبیگی، س. و وفایی، س. (۱۳۹۰). «بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج»، *آرمان شهر*، ش ۷، ص ۱۱۲-۱۰۳.
- خستو، م. و سعیدی رضوانی، ن. (۱۳۸۹). «عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری»، *هویت شهر*، س ۴، ش ۴، ص ۶۳-۷۴.
- داداش پور، ه. و الوندی پور، ن. (۱۳۹۵). «عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران؛ فرامطالعه چارچوب نظری مقاله های علمی موجود»، *نشریه هنرهای زیبا*، د ۲۱، ش ۶، ص ۸۰-۶۷.
- داداش پور، ه.؛ علیزاده، ب. و رستمی، ف. (۱۳۹۴). *گفتمان عدالت فضایی در شهر، تهران: آذرخش*.
- دنیوی راد، م. و خواجوی، م. (۱۳۹۳). «سنجش عوامل مؤثر بر حضورپذیری زنان در فضای شهری پارک رسالت مشهد»، *ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه های شهر اسلامی*. مشهد: شورای اسلامی شهر مشهد.
- رفیعیان، م. و سیفایی، م. (۱۳۸۴). «فضاهای عمومی شهری؛ بازنگری و ارزیابی کیفی»، *نشریه هنرهای زیبا*، ش ۲۳، ص ۴۲-۳۵.
- زارع شاه آبادی، الف.؛ اسکندری فرد، الف.؛ و نیک عهد، م. (۱۳۹۳). «تحلیل جامعه شناختی رابطه عدالت اجتماعی با اعتماد اجتماعی؛ مورد مطالعه شهروندان شهر شیراز»، *مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ش ۳، ص ۸۶-۷۱.
- زاهدی مازندرانی، م. (۱۳۸۲). *توسعه و نابرابری، تهران: مازیار*.
- ستاوند، م.؛ حاجی زاده، ف. و یغفوری، ح. (۱۳۹۸). «واکاوی فضایی مناطق شهری شیراز از منظر عدالت اجتماعی با تأکید بر خدمات عمومی»، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ش ۵۲، ص ۱۹۲-۱۷۱.
- صادقی، ع. و روایی، ع. (۱۳۹۵). «بازشناخت نقش تحقق عدالت اجتماعی در دستیابی به اهداف طراحی شهری پایدار»، *اولین همایش بین المللی ایده های نوین در معماری شهرسازی جغرافیا و محیط زیست پایدار، مشهد، پژوهشکده محیط زیست دانشگاه تربیت مدرس*.
- عریضی، ح. و گل پرور، م. (۱۳۸۴). «رابطه رویکردهای عدالت اجتماعی با مؤلفه های برابری سیاسی»، *رفاه اجتماعی*، د ۴، ش ۱۶، ص ۱۸۳-۱۵۵.
- فرجیان، س. و روحی عیسی لو، م. (۱۳۹۵). «بررسی نقش عدالت اجتماعی در پیشگیری از بروز فساد اداری در شعب بانک های ملی شهرستان اردبیل»، *دومین کنفرانس بین المللی حسابداری و مدیریت در هزاره سوم، رشت: شهرداری رشت*.

- Available at:
<http://www.jssj.org/issue/septembre-2009-edito>.
- Fainstein, S. (2014) "The Just City." *International Journal of Urban Science*, 18 (1): 1-18.
- Garcia-Ramon, D. Ortiz, A. & Parts, M. (2004) "Urban Planning, Gender and the Use of Public Space in a Peripheral Neighbourhood of Barcelona." *Cities*, 21 (3): 215-223.
- Laurent, E. (2011) "Issues in Environmental Justice Within the European Union." *Ecological Economics*, 70 (11): 1846-1853.
- Lees, N. (2010) "Inequality as an Obstacle to World Political Community and Global Social Justice." SGIR, 7th Annual Conference on International Relations. Sweden.
- Neutens, T. Schwanen, T. & De Maeyer. F. W. P. (2010) "Equity of Urban Service Delivery: A Comparison of Different Accessibility Measures." *Environment and Planning*, 42 (7): 1613-1635.
- Rasinsky, K. (1987) "What's Fair is Fair-or Is It? Value Differences Underlying Public Views about Social Justice." *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (1): 201-204.
- Soja, E. (2009) "The City and Spatial Justice." *Justice Spatial/Spatial Justice*, 1, 1-5. Available at: <http://www.jssj.org/article/la-ville-et-la-justice-spatiale>.
- Talen, E. & Anselin, L. (1998) "Assessing Spatial Equity: An Evaluation of Measures of Accessibility to Public Playgrounds." *Environment and Planning*, 30 (4): 595-613.
- Tsou, K. Hung, Y. & Chang, Y. (2005) "An Accessibility-Based Integrated Measure of Relative Spatial Equity in Urban Public Facilities." *Cities*, 22 (6): 424-435.
- Wolch, J. Wilson, J. & Fehrenbach, J. (2013) "Parks and Park Funding in Los Angeles: An Equity-Mapping Analysis." *Urban Geography*, 26 (1) : 4-35.
- کامران، ح؛ پریزادی، ط. و حسینی‌امینی. ح. (۱۳۸۹). «سطح‌بندی خدمات شهری در مناطق کلان‌شهر تهران»، فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، د ۱، ش ۱، ص ۱۶۴-۱۴۷.
- گل‌پرور، م. و عریضی. ح. (۱۳۸۳). «رابطه نحوه نگرش به مدارس غیرانتفاعی با رویکردهای عدالت اجتماعی»، رفاه اجتماعی، ش ۱۵، ص ۳۱۸-۲۹۳.
- لینچ، ک. (۱۳۸۷). *سیمای شهر*، ترجمه: منوچهر مزینی، تهران: دانشگاه تهران.
- مدنی‌پور، ع. (۱۳۸۴). *طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرایندهای اجتماعی و مکانی*، ترجمه: فرهاد مرتضایی، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- مرصوصی، ن. (۱۳۸۳). «توسعه‌یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، د ۴، ش ۱۴، ص ۳۱-۱۹.
- نظم‌فر، ح؛ عشق‌چهاربرج، ع. و قاسمی. م. (۱۳۹۳). «تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی درون شهری؛ مطالعه موردی: شهر مراغه»، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، ش ۱۱، ص ۱۱۲-۹۱.
- نیک‌پور، ع؛ ملکشاهی، غ. و رزقی. ف. (۱۳۹۴). «بررسی و تحلیل فضایی نابرابری‌های اجتماعی در مناطق شهری با رویکرد شهر متراکم؛ مطالعه موردی شهر بابل»، فصلنامه مطالعات شهری، ش ۱۶، ص ۳۸-۲۷.
- هاروی، د. (۱۳۷۹). *عدالت اجتماعی و شهر*. ترجمه محمدرضا حائری، فرخ حسامیان و بهروز منادی‌زاده، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- Bromberg, A. Morrow, G. & Pfeiffer, D. (2007) "Editorial Note: Why Spatial Justice?" *Critical Planning*, 14: 1-4.
- Dufaux, F. Gervais-Lambony, P. Lehman-Frisch, S. & Moreau, S. (2009) "Birth Announcement." *Justice Spatiale Spatial Justice*, 1: 1-2.